

МЫХАЙЛО МАКСЫМОВИЧ'СЬ НАУКОВО-МЕДІАЕВАЛІСТИЧНА ПАРАДИГМА

In this article the specific of mediaevalism paradigm of Myhajlo Maksymovych, the first rector of University of Saint Volodymyr (now – Taras Shevchenko National University of Kyiv) Myhajlo Maksymovych is investigated. M.Maksymovych is a founder of medieval studies in the modern Taras Shevchenko National University of Kyiv. In his opinion, systematization and investigation of folklore – is understanding of the “real national character”, oral literature – is basic of written literature and its originality. He appreciated in folk songs and thoughts its historical fundament. It is underlined the specific of interpretation of old Ukrainian folklore by Maksymovych, his representation its first periodization.

Key words: *Maksymovych, Medieval science, old Ukrainian language, literature of the Kyiv Rus, folklore, European vector, “Tale about campaign of Igor”, chronicles, inter science method.*

УДК: 82-5:7.034.09

Собкевич А.О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОРАТОРСЬКО-ПРОПОВІДНИЦЬКА ПРОЗА БАРОКО: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті досліджуються особливості художньої парадигми ораторсько-проповідницької прози доби українського Бароко на основі текстів збірок Лазаря Барановича “Меч Духовний”, Іоанікія Галатовського “Ключ розуміння”, Антонія Радивилівського “Вінець Христов” та гомілетичного трактату Іоанікія Галатовського “Наука, альбо Спосіб зложення казання”. Аналізуються головні риси барокової естетики у проповідницьких творах, зосереджено увагу на композиційній організації проповідей та використанні характерних прийомів художнього оформлення.

Ключові слова: *проповідь, українське Бароко, художня специфіка, композиційна організація, Лазар Баранович, Іоанікії Галатовський, Антоній Радивилівський.*

Актуальність статті полягає у необхідності сучасної інтерпретації текстів українських проповідей епохи Бароко. Зазначена тема знайшла відображення у працях Л. Ушкалова, В. Шевчука, В. Кречотня, В. Яременка, І. Ісиченка, М. Макаровського, О. Зелінської, Н.Сумцова. Дослідниками були проведені фундаментальні розвідки у напрямках розкриття особливостей проповідницької спадщини, з’ясування деталей біографій проповідників та співвіднесенні традиційного та новаторського у проповідях епохи Бароко.

Мета статті – окреслити визначальні риси ораторсько-проповідницької барокової прози та подати їх у сучасних наукових інтерпретаціях. Новизна проведеної роботи полягає в узагальненні й доповненні наукових поглядів на зазначену тему, зокрема,

з'ясовано основні прийоми організації тексту, якими послуговувалися українські проповідники XVII ст.

Українська проповідницька традиція починається з часів Середньовіччя та послідовно розвивається відповідно до потреб часу у наступні епохи, поступово підпорядковуючи зміст формі та набуваючи дедалі витонченішої побудови і складнішої композиції.

Успадкувавши середньовічну традицію, акумулювавши всі здобутки того часу, барокова проповідь стала своєрідним виразником світоглядних уявлень та філософських поглядів своїх творців, „казнодіів”, яким ввірена була висока мета – духовне напучення прихожан. Вдаючись до цитат зі Святого Письма та слів отців церкви, бароковий проповідник мав зацентрувати увагу мирян на основних догматах християнства, але змінивши вертикальну площину на горизонтальну, тобто органічно вписав Закон Божий у буденне життя людини. Головним завданням проповідника стало вирішення проблеми низького рівня релігійності суспільства у XVII ст.

Для цього традиційна проповідь мала стати на вищій щабель свого розвитку, вийти за межі звичного тлумачення євангельських істин, що характеризувало її існування протягом довгого часового проміжку, та вивершитися до ґатунку красного письменства. Хронологічно значимими в історії розвитку проповідницької спадщини дослідники визначають 20-ті роки XVII ст., коли відбулася переорієнтація на західний тип складання гомілетичних творів, тобто традиційна „греко-слов'янська” проповідь поступилася місцем новій, „латино-польській”. Початок XVII ст. характеризується широкою популярністю так званих учительних євангелій, серед яких вирізняється однойменна збірка проповідей Кирила Транквіліона-Ставровського, низки інших творів, що „відзначаються простотою викладу й цілком ґрунтуються на греко-слов'янських зразках та джерелах” [4, с. 13].

Натомість проповідь другої пол. XVII ст. стала справжнім мистецьким явищем, вперше набувши чітко окресленої літературної форми, і посіла почесне місце серед кращих здобутків української культури і літератури, сповна засвідчивши цілковите засвоєння барокової естетики українською культурою.

Таким чином, головна вимога до проповідника Бароко – глибока освіченість у поєднанні з непересічним мистецьким хистом, що давало змогу проповіднику (за визначенням В. Карасика, агента [3, с. 321]) залучити адресата проповіді (клієнта [3, с. 321]) до сакральних подій, втамувавши його духовні шукання та вказавши на шлях християнської доброчесності. Досягалося це у найрізноманітніший спосіб. Послуговуючись потужним арсеналом художніх прийомів, риторичних фігур, бароковий проповідник промовляв до розуму і душі свого слухача, змушував його тремтіти від страху, прагнути спокути та відчувати цілком реальну можливість блаженного прощення, спасіння та наближення до Граду Небесного, що дарувалося істинному християнину, який свій земний шлях прокладав стежками віри, надії та любові. Показником, тобто посередником між людиною і Богом, таким собі духовним орієнтиром був Проповідник.

Такими проповідниками, чия творчість ознаменувала апогей проповіді епохи Бароко, стали Лазар Баранович, Іоанкій Галятовський та Антоній Радивилівський.

Їхня життєва діяльність тісно пов'язана зі стінами Києво-Могилянської академії. Лазар Баранович з 1642 р. був викладачем риторики, з 1650 р. став ректором. У 1657 р. йому на зміну прийшов І. Галятовський, який обіймав посаду ректора аж до 1669 р. А. Радивилівський навчався там в 40-х рр. XVII ст., до того як став архидияконом кафедрального собору в Чернігові. Зважаючи на це, дослідники в історії розвитку барокової ораторсько-проповідницької прози виокремлюють три доби: домогилянську, могилянську і постмогилянську, а деякі навіть вказують на різку відмінність проповідницької традиції цих періодів. Проте, пристаючи до думки В. Кречотня, зауважимо, що “непрхідної прірви не існувало. Не існувало її і між їхніми методами проповідування” [4, с. 21].

Відповідно до художньо-естетичних тенденцій епохи видані збірки проповідей мали алегоричні назви. Так, “Меч духовний” (1666 р.), “Труби на дні нарочиті” (1674 р.) Лазаря Барановича, “Ключ разуміння” (1659 р.) Іоанікія Галятовського та дві збірки Антонія Радивилівського: “Огородок Марії Богородиці” (1676 р.) та “Вінець Христов” (1688 р.) яскраво репрезентують традицію барокової ораторсько-проповідницької прози.

Оскільки в епоху Бароко проповідь стала справжнім літературним твором, вона набула і відповідних ознак, що по-своєму засвідчені у кожній з вище перелічених збірок. Серед таких ознак вирізняється композиційна організація тексту. Так, “основоположник барокової теорії проповіді на Україні” [5, с. 282] – Іоанікій Галятовський – у своєму гомілетичному трактаті “Наука, альбо Спосіб зложення казання” (1659 р.) виділяє три структурні частини тексту: ексордіум, “в котором казндія приступ чинить до самої річі, которую має повідати”, наррація, “повідь, бо в той часті повідает юж казндія тоє людем, що обіцав повідати, юж показует тує реч, которую обіцав показати” та конклюдія – “конець казання”. Крім того, “треба розділити тему на часті в наррації, і кождю часть теми особно повідати” [3].

Керуючись цим принципом, Іоанікій Галятовський чітко структурує текст своїх проповідей. Ведучи мову про “причини, для которих взяв Бог на себе натуру чоловічеськую, не Ангельськую”, він виділяє таких чотири: “Першая причина ест, для которой Бог взяв на себе натуру чоловічеськую, не Ангельськую, бо не всі Ангели били згинули, еше ся их много zostало, а Люде всі били упали през грїх первородний...”; “друга причина ест, для которой Бог взяв на себе натуру чоловічеськую, не Ангельськую, бо человек згрїшил з слабости, маючи на собі тіло, которое латво його до грїху привело. Ангел зїсь згрїшил з стабости, не маючи на собі тіла...”; “третья причина ест, для которой Бог взяв на себе натуру чоловічеськую, не Ангельськую, бо ангел з своєї власної волі згрїшил, а чоловік ошуканий от ужа”, “четвертая причина ест, для которой Бог взяв на себе натуру чоловічеськую, не Ангельськую, бо Ангел зацнїйший бил от чоловіка, зачим повинен бил стеретгїся грїха...” [2, арк. 21–29].

Інструментами творення проповідей, вміщених у цих збірках, стали метафори, алегорії, символи та порівняння, а також низка риторичних прийомів. Зокрема, широко використовувалася діалогічна побудова наррації. Принцип діалогу залучався як з метою переказування біблійних сюжетів та введення у проповідь цитат авторитетних релігійних діячів, так і безпосередньо для оформлення авторських роздумів. Діалог

дозволяв урізноманітнити виклад та зробити проповідь сюжетно яскравішою, принадливішою, а значить, зрозумілішою для слухача. Окрім прикрашання оповіді, діалог виконував функцію контакту з адресатами проповіді, активно залучаючи їх до розкриття заявленої автором проблеми.

Часто проповідник Бароко оформлював думки таким чином: формулювалося якесь запитання, а далі йшла розлога відповідь у формі роздумів автора з цього приводу. “Како потрібен меч? – допитується Лазар Баранович і далі веде: – Мечем Духовним, голосом своїм Божим, глаголеть душі нашій Спаситель...” [4, арк. 27]. Можливим був і інший перебіг подій, коли проповідник закидав риторичне запитання-виклик, яке покликне було спонукати слухача до самоаналізу. Вдаючись до діалогу, проповідник навіть розвивав полеміку з уявними опонентами, що втілювали антихристиянські налаштування та світове зло.

Але діалог не був основним прийомом організації тексту. “Найчастіше ж проповідь будується на порівнянні, метафорі чи алегорії” [4, с. 27]. Так, Іоанікій Галятовський, розмірковуючи про два начала Ісуса Христа – божественне та людське, – вдається до образів лука й тятиви: “Лук значить Божественну в Христі натуру, а Тятива – чоловічу, бо Лук на собі Тятиву носить: так Божественна в Христі натура носить на собі натуру чоловічу, коли вложать тятиву на лук, випускають з нього стріли, які людей поражають. І Христос, Син Божий, коли взяв на себе натуру чоловічу, з уст його виходили слова, які стрілами називають, і много людей невірних поразили, же в Христа увірили і йому не тільки яко чоловіку, а яко Богу служать і кланяються” [2, арк. 11]. Цікавою є також інтерпретація поєднання двох “натур” в постаті Ісуса Христа через образи олова й діаманта: “[...] бо яко з олова з Діамантом складається єдиний перстень, так з Божественної і чоловічої натури складається єдина Персона, єдиний Христос. Олово значить чоловічу, а Діамант значить Божественну натуру, бо олово єсть повольне, латво ся можесть схилити, Діамант зась єсть твердий, не може його ні залізо, ні вогонь скрушити, так в Христі натура чоловіча була повольна, где хотіли ону люди нахилили, але натура Божественна була сильна, бо їй люди не могли нічого учинити” [2, арк. 10].

Окрім того, всі зразки барокової ораторсько-проповідницької прози рясніють цитатами з праць відомих учених книжників, діячів церкви, до авторитету яких проповідники раз-у-раз звертаються, аби підтвердити слушність та доречність своїх міркувань. Зокрема, “казнодії” послідовно вдаються до епіграфів зі Святого Письма, якими часто окреслюється тема проповіді і визначається її ідейне спрямування. У Лазаря Барановича навіть простежуємо використання слів з епіграфу безпосередньо у тексті проповіді задля підсилення емоційного впливу на вірян. Проповідник виділяє епіграф, що повторюється у тексті, великими літерами і відступами. Так, у проповіді про воскресіння Христа рефреном звучать слова апостола Павла: “Христос востав от метрвих” [4, арк. 38].

Ораторсько-проповідницька проза Бароко була композиційно складною не лише через рясне вживання засобів художньої виразності, але й завдяки значній кількості вставних оповідань, що їх проповідник вміло вплітав у текст казання. Найбільше таких епізодів знаходимо у проповідях Антонія Радивилівського, які автор збагачує

вставками, різноманітними за свої сюжетом та призначенням. В. Кречотень, характеризуючи ілюстративний матеріал у казаннях Антонія Радивиловського, виділяє 3 категорії: казузи (легенди та анекдоти), фабули (фацеції, міфи, казки, байки та диспути) і параболи [4]. Саме творчому доробку цього проповідника сучасна українська література завдячує розвитком новелістики.

Характерним для барокового проповідника був широко розповсюджений у літературі тих часів так званий топос самоприниження. Антоній Радивиловський у передмові до Вінця Христова називає себе “грішним и недостойним рабом” Господа, “небіглим в науці” і вимагає такого з собою поводження: “[...] а що нагани годное, тоє єдине мні самому причитай” [1, арк. 42]. Лазар Баранович називає себе “слугою нижайшим” [4, арк. 6], а Іоанікій Галатоський себе – “недостойним” [2, арк. 3]. Проте їхня заслуга перед українським культурним, духовним та літературним життям, беззаперечно, є неосціненною.

Проповідник епохи Бароко мав завоювати авторитет мирян і спрямувати їхні душі дорогою християнства. Для цього необхідно було бути не лише талановитим оратором, а й всебічно розвинутою людиною, справжнім віртуозом у багатьох сферах. “Читай книги і, що хорошеє вчиташ, нотуй собі і до свого казання аплікуй” [3], – читаємо в Галатоського. Однак, усіяко прикрашаючи твір, обігруючи традиційні мотиви, автор мав не забувати про справжнє призначення проповіді, водночас зробити її зміст прозорим та зрозумілим кожному, надихнути слухача і посяти в його серці зерно істинної віри. Барокова проповідь була покликана підвищити релігійний та моральний рівень суспільства, розвинути естетичний смак та збагатити духовну ментальність народу – і це вдалося блискуче, про що свідчать наступні покоління українських митців.

Таким чином, ораторсько-проповідницька проза періоду Бароко ознаменувала культурну переорієнтацію на Захід, поєднала у собі традицію і новаторство, що доводять художні особливості текстів проповідей аналізованих збірок. Оскільки барокова проповідь була орієнтована на широке коло адресатів, вона набула нових, яскравих рис, визначальними серед яких були алегоризація та діалогічна побудову “казань”. Усі проаналізовані особливості ораторсько-проповідницької прози доби Бароко доводять віднести її до справді унікального літературного явища, яке потребує сучасних рецепцій і подальших фахових розвідок. Перспективи майбутніх досліджень полягають у необхідності глибшого розкриття зазначеної теми у напрямку конкретизації та систематизації вже проведених розвідок і реалізації нових наукових поглядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зелінська О. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія / О. Зелінська. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2013. - с.? 2. *Ісіченко І.* Історія української літератури XVII–XVIII ст. / І. Ісіченко. Електронний ресурс. Режим доступу від 19.10.2018: <http://www.bishop.kharkov.ua/kursi-lekcij/istoria-ukraienskoie-literaturi-hvii-xviii-st> 3. *Карасик В.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с. 4. *Кречотень В.* Оповідання Антонія Радивиловського / В. Кречотень. – К.: Наукова думка,

1983 р. – 408 с. 5. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. – 511 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Антоній Радивилівський*. Вінець Христов / Антоній Радивилівський. – К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1688. – 20 + 543 арк. 2. *Іоанікій Галятовський*. Ключ розуміння / Іоанікій Галятовський. К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1659. 3. *Іоанікій Галятовський*. Наука, альбо Спосіб зложення казання. – К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1659. 4. *Лазар Баранович*. Меч духовний / Лазар Баранович. – К.: Друкарня Києво-Печер. лаври, 1666. – 28 + 764 + 3 с.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.

*Sobkevych A.O., stud.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv*

BAROQUE SERMON: PECULIARITIES OF ITS CREATIVE PARADIGM

The article is devoted to the research of peculiarities in the Ukrainian sermon of the Baroque epoch. The collections of sermons by Lazar Baranovych, Ioanyky Galjatosvsky and Antony Radyvylivsky were taken as examples. The main features of baroque aesthetics in sermon are analyzed. The attention is focused on sermons` composition and the use of distinctive methods of their decorating.

Key words: sermon, Ukrainian Baroque enoch, art specific, composition, Lazar Baranovych, Ioanyky Galjatosvsky, Antony Radyvylivsky.

УДК 341(47+57)(092)

*Чубата М.В., к. юрид. н., асистент
Юридичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ В ПРАЦЯХ ПРАВознавців ТА ВИДАННЯХ, ПРИСВЯЧЕНИХ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1834–2018 РР.)

У статті проаналізовано погляди істориків та правознавців щодо витоків та особливостей становлення Київської історико-юридичної школи, звернено увагу на висвітлення цих питань у ювілейних виданнях з історії Київського університету, окреслено дискусійні та малодосліджені аспекти проблеми.

Ключові слова: Київський університет Св. Володимира, Київська історико-юридична школа, ювілейні видання, історія права, історіографія.